

Otázka: Život a dílo Ruského skladatele Dmitrije Šostakoviče

Předmět: Hudební výchova, Pedagogika

Přidal(a): Václav Pfeffer

Úvod

Výběr tohoto tématu byl pro mě jednoznačný, protože se o Šostakoviče a jeho hudbu zajímám od absolvování prvního stupně hry na klavír na Základní umělecké škole Uherské Hradiště. Absolvoval jsem s prvními dvěma tanci *Tří fantastických tanců*. Již v té době jsem zkoumal jeho život, abych pochopil jeho dílo a docílil správné interpretace.

Cílem mé ročníkové práce je především zmapovat Šostakovičův život skrze události, které utvářeli jeho osobnost a hudbu. Zaměřil jsem se také na skladatelovi symfonie, ve kterých se krásně zrcadlí komponistovy životní situace. Druhá kapitola je necelým seznamem jeho děl bez filmové tvorby, vokálních skladeb a orchestrací. V kapitole třetí stručně rozebírám jednotlivé obrazy jeho opery *Lady Macbeth Mcenského újezdu*, kterou můžete znát též pod její redakcí *Kateřina Izmailová*.

Život Dmitrije Šostakoviče

Dmitrij Šostakovič byl jeden z nejvýznamnějších představitelů hudební moderny 20. století a jeho hudba je stále známá po celém světě.

Dětství a studentská léta

Dmitrij Šostakovič se narodil 25. září roku 1906 v ruském Petrohradu a již od útlého věku

prokazoval výjimečné hudební nadání. Ještě aby ne, když jeho otec Dmitrij Boleslavovič, který byl fyzikem na Ústavu měř a vah, měl rád hudbu a jeho matka Sofja Vasiljevna byla vynikající klavíristka, která studovala na petrohradské konzervatoři. Do Petrohradu se oba jeho rodiče přestěhovali z ruské Sibiře. Ač přes své hudební schopnosti začal se svým klavírním vzděláním mladý Dmitrij v 9 letech.

Jeho první učitelkou hry na klavír byla jeho vlastní matka, která si všimla, jak rychle pokroky malý Míťa dělá. Proto ho zavedla k učiteli klavíru se slovy „Přivedla jsem vám skvělého žáka“, na což se jí dostalo odpovědi „Všechny matky mají skvělé děti...“ Dva roky navštěvoval Glasserovu hudební školu, v které se učil hře na klavír. Během tohoto studia si zvládl Šostakovič zahrát všechny Bachova preludia a fugy *Dobře temperovaného klavíru*. Souběžně s jeho studiem hry na klavír začal mladý Šostakovič komponovat. Tuto práci bral vždy vážně. K jeho raným dílům patří klavírní skladba *Smuteční pochod na památku obětí revoluce*. Tímto dílem reagoval jedenáctiletý klavírista na únorovou revoluci roku 1917.

V roce 1919 byl třináctiletý Šostakovič přijat na Leningradskou konzervatoř, která byla tehdy považována za nejlepší hudební akademii v Sovětském svazu. Započal zde studium ve hře na klavír a hudební skladbě. Díky svému talentu byl považován za zázračné dítě. I přes skvělou pověst této školy se tehdy na konzervatoři netopilo, protože byl v zemi značný chaos. Šostakovič byl jeden z nejvytrvalejších studentů. V roce 1922 píše *Tři fantastické tance*. V té době mu bylo 16 let.

V tomtéž roce umírá otec Dmitrije Dmitrijeviče Šostakoviče a rodina se ocitá v existenční krizi a nemá z čeho žít. Sofie Vasiljevna se musela postarat o své tři děti. Byla to nejmladší dcera Zoja, která měla 13 let, starší dcera Marie, která měla 19 let a Dmitrij, který měl tehdy 16 let. Byli donuceni prodat i klavír, aby měli na nájem, který i tak nezaplatili. Marie a Dmitrij museli pracovat. Šostakovič si našel práci v biografu.

V biografu doprovází hudbou němé filmy. Znalci uvádějí, že tato práce byla pro Šostakoviče určitě prospěšná, ač na ni vzpomínal s odporem. Mimo jiné onemocněl tuberkulózou. I přes tyto skutečnosti se snažil být vždy vzorným a pilným žákem. Věděl o své genialitě, ale vždy si ji nechal pro sebe.

Jeho učitelem skladby byl Maximilian Steinberg, který se ho snažil vést ke tradici velkých ruských skladatelů 19. století. Šostakovičův styl se však přibližoval spíše Igoru Stravinskému nebo Sergeji Prokofjevovi.

Velký úspěch sklídila jeho absolventská práce *1. symfonie f moll*, kterou složil v roce 1925. Poprvé ji předvedl orchestr pod vedením jednoho z nejvýznamnějších dirigentů Leningradské

filharmonie. Tato skladba sklídila velké ovace a její sláva se rychle rozšířila. „Šostakovič byl považován za jednoho z nejnadanějších hudebníků nové generace“ napsal Solomon Volkov o jeho úspěchu s touto symfonií.

Mládí

Díky předchozím úspěchům dostal Šostakovič od Státního nakladatelství ve formě dobře placené objednávky k výročí deseti let Velké říjnové revoluce. Skladba se měla jmenovat *Říjnu*, ale později se z ní stala *Druhá symfonie*. Zajímavostí je, že 3. věta tohoto díla začíná tovární sirénou (znějící ve fis), která oznamuje příchod bolševiků. Šostakovič ovšem podotkl, že tuto sirénu lze nahradit unisonem lesních rohů, trubek a pozounů.

Na Chopinově klavírní soutěži ve Varšavě získal Šostakovič roku 1927 čestné uznání. Sólistická dráha však ustupuje Šostakovičovým četným skladatelským úspěchům. Skládá hudbu k filmům, operám a baletům. Na zakázku napsal spoustu rozsáhlých děl, např. jeho *Třetí symfonie*, které se říká Prvomájová.

V tomto období byla sovětská scéna bohatá a plná. Skladatelé nemuseli jezdit na Západ, protože Západ jezdil k nim. Sovětská avantgarda měla možnost si okusit mnoho skladeb a stylů, jako je i např. jazz. Ovšem Šostakovič byl i na krátké návštěvě v Berlíně. Toto období u skladatele vrcholí operou *Nos* na téma povídky od Nikolaje Gogoly.

Na konci 20. let končí doba volné hudby a nastává doba disciplíny a socialistického realismu. Po premiéře opery *Nos* byl nařčen z formalismu. Tato opera se znovu objevila na ruské scéně až roku 1974. V roce 1934 dokončuje též operu *Lady Macbeth Mcenského Újezdu*. Tato opera se dočkala během následujících dvou let 120 repríz. I přes tuto skutečnost vyšla roku 1936 nechvalně známá kritika v deníku *Pravda* s názvem *Chaos místo hudby*, pod kterým byl podepsán samotný Stalin. Gorkij napsal: „Jediné čeho článek v Pravdě docílil, je, že houf průměrných pisálků dostal příležitost všemi možnými způsoby Šostakoviče pronásledovat.“

Dá se říct, že tento článek byl napsán velice primitivně. Avšak tato kritika nebyla přímo mířená vůči Šostakovičovi, ale proti všem svéhlavým umělcům. Šostakovič byl vybrán, protože byl v té době nejznámější a kritika na jeho osobu měla tvořit odrazový můstek pro kampaň vůči vzpurným umělcům. Byl nazván nihilistou, moralistou a formalistou. V té době to prakticky znamenalo deportaci do gulagu. Navzdory tomu Šostakovič přežil dvě stalinistické čistky.

I přes stoupající tlak Šostakovič doufá v provedení *Symfonie č. 4*, kterou dokončuje po otištění článku *Chaos místo hudby*. Šostakovič se zmocnil strach a na premiéru této symfonie si musel počkat až do roku 1961. Toto dílo je však úplným protipólem socialistického realismu, už jen proto, že končí tragicky, tiše a mollově. Původně se měla premiéra konat v září roku 1936, což je doba po tzv. Moskevských procesech.

Předválečné, válečné a poválečné období

V roce 1937 nastupuje znovu na Leningradskou konzervatoř, ale tentokrát jako učitel. Opačný osud než jeho *4. symfonie* měla *5. symfonie*. V této symfonii skladatel záměrně zjednodušoval hudební jazyk a snažil se dát důraz na melodiku.

Po vypuknutí války SSSR a Německa zůstává v Leningradu, kde píše svoji nejznámější symfonii. Je to *Symfonie č. 7* též zvaná jako *Leningradská*. Tuto skladbu dokončil po evakuaci do Kujbyševa. Zde byla provedena premiéra tohoto díla v roce 1942 orchestrem moskevského Velkého divadla. Toto dílo se stalo jedním z nejhranějších a nejnahrávanějších skladeb autora vůbec. Symfonie se stala i symbolem boje proti fašistickému Německu. Zvláště pak leningradská premiéra v srpnu roku 1942, která se hrála v tehdy stále obleženém městě.

Šostakovič poukazuje na paradox, že válka přinesla Sovětům svobodnější tvorbu. Autor v tomto období přichází s *klavírním triem č. 2 e moll*. Avšak tento úspěch nepřinesl Šostakovičovi politickou úlevu.

Po válce má za úkol složit oslavné dílo na Stalina. Je to *9. symfonie*, která měla být velkou ódou na vůdce. Snad paradoxně si vybral trochu primitivní motiv Stalinova zemědělství.

Toto období poměrného klidu končí v roce 1948. Autorova díla byla režimem často zakazována a jeho rodina žila takřka v ústraní, odloučena od společenského života. Šostakovič, Chačaturjan, Prokofjev, Šebalin, Mjaskovskij a Popovbyli byli těžce obviněni z formalismu. Šostakovič se snažil rehabilitovat písňovým cyklem *Z židovské lidové poezie*, avšak vztah SSSR vůči nově vzniklému Izraeli se obrátil.

Nejodvážnějším jeho dílem této doby se stává *Antiformalističeskij rajok*. Jedná se o komorní, satirickou operu, která zesměšňuje Stalina. Je to jeho reakce na události roku 1948 a výsměch na antiformalistickou kampaň. Po tomto roce upadá Šostakovičovo postavení i přesto, že díky *Leningradské symfonii* už nikdy nepřestal být celebritou.

Jeho *Houslový koncert č. 1* a již zmíněný cyklus *Z židovské poezie* nebyly nikde hrány. Přichází i o své posty na konzervatoři. Je nucen se živit filmovou hudbou a bizardními propagandistickými díly. Na tomto období je pozitivní to, že po Šostakovičově návštěvě v německém Lipsku, kde byl na bachovských slavnostech, vzniká jeho dílo *24 preludií a fug*.

Období uvolnění

V roce 1949 zvedl skladatel telefon a bylo mu řečeno, že mu volá samotný Stalin. Po pár otázkách na Šostakovičovo zdraví přešlo téma na USA. Byl od Stalina požádán, zdali pojedí jako člen sovětské kulturní a vědecké delegace. Šostakovič souhlasil, ale nebylo mu zcela jasné, jak může reprezentovat tuto delegaci, když velké množství jeho děl je v rodné zemi zakázáno. Na to se Stalin otázal stylem „Jak to myslíte zakázáno? Kdo je zakázal? Skladatel mu odpověděl, že Glavrepertkom. Stalin mu sdělil, že jeho hudbě nic nestojí v cestě a že musela někde nastat chyba. Dmitrij Šostakovič byl tehdy nejznámějším sovětským skladatelem na Západě.

Již v ten den Rada ministrů SSSR odvolala zákaz „formalistických“ děl. Šostakovič se svěřil jednomu ze svým studentů, že znovu může volně dýchat. Větší míra uvolnění nastává až po Stalinově smrti. Jeho vztah ke komunistickému režimu byl velmi složitý.

Skladatel přichází se svou *Desátou symfonií*. V této symfonii autor používá hodně skrytých kódů, jako je např. DSCH nebo odkaz na jeho blízkou žačku Elmiru Nazirovovou (E La MI Re A). Šostakovič dostává roku 1954 titul národního umělce SSSR a Mezinárodní cenu míru.

Po nečekaném úmrtí jeho manželky Niny se dostává do tvůrčí krize. Sílu nachází až v premiéře své *4. symfonie*. Šostakovič po ní sděluje, že tuto symfonii považuje za své nejlepší dílo. Roku 1962 se žení s literární editorkou Irinou Supinskou, která byla o necelých dvacet let mladší než on.

Období vstupu do strany a pozdní období

Šostakovič i přes svůj odpor vstupuje do Komunistické strany. Je deprimovaný ztrátou důvěry u svých přátel, avšak toto rozhodnutí mu přineslo rozvětvení jeho tvorby. Časem se jeho preference obracejí ve prospěch písňové tvorby a smyčcových kvartetů.

Roku 1963 měla premiéru jeho opera *Kateřina Izmailová*, což byla redakce na operu *Lady Macbeth Mcenského újezdu*. Autor experimentuje a píše *12. kvintet* a *13. kvintet*. Šostakovič se brání komplikovaně strukturovaným skladbám a dává přednost intimnímu prožitku.

Mezi zásadní tvorbu závěrečného období patří *14. symfonie*, *Smyčcový kvartet č.15 es moll*, který se skládá z šesti Adagií a *Svita* na verše Michelangela Buonarrotiho. Také píše další symfonickou báseň. V roce 1975 zkomponoval *Sonátu pro violu a klavír*.

Dmitrij Dmitrijevič Šostakovič umírá 9. srpna 1975 s vážnými neurologickými potížemi a s rakovinou plic na infarkt. Téhož roku vydává Solomon Volkov ve Spojených státech amerických knihu s názvem *Svědectví* s podtitulem *jak je vyslechl a zapsal Solomon Volkov*. Toto dílo prokázala muzikoložka Laurel E. Fay za podvrh.

Dílo

Šostakovič je autorem celkem 15 symfonií, 2 komorních symfonií, symfonické básně, několika klavírních, houslových a violoncellových koncertů. Naspal 2 opery, 3 balety, velké množství filmové a scénické hudby, několik klavírních děl, operetu a mnoho dalšího. Jeho dílo je zahrnuto do 147 opusů.

Lady Macbeth Mcenského újezdu

Tato satirická tragédie byla poprvé představen v Leningradě 22. ledna roku 1934. Premiéru dirigoval Samuil Samosud. O dva dny později se konala další inscenace v Moskvě. Opera sklídila bouřivý úspěch a během dvou let se dočkala sto dvaceti provedení. Roku 1936 vychází nechvalně známý článek *Chaos místo hudby*, ve kterém byl obviněn z formalismu a naturalismu.

Lady Macbeth Mcenského újezdu je strukturovaná do 4 dějství v 9 obrazech.

První obraz

Objevuje se zde Kateřina, která je provdaná do rodiny Izmailových. Její tchán Boris ji viní za to, že její manželství se Zinovijem je bezdětné. Zinovij odjíždí a zůstává tady Kateřina a Boris. Boris ji nutí, aby před ikonou přísahala, že bude svému manželi věrná. Aksiňja, která je služebná u Izmailových, povídá Kateřině o novém dělníku Sergejovi.

Druhý obraz

Děj se odehrává na dvoře, kde dělníci znásilňují Aksiňju. Kateřina je přeruší a přesvědčuje je, že ženy jsou stejně statečné jako muži. Svůj vztek obrací vůči Sergejovi, který řekl, že se mílí a začal s ní zápasit. Sergej spadne na Kateřinu a v tom přichází Boris. Boris rozežene dělníky a řekne Kateřině, že vše poví Zinovijovi.

Třetí obraz

Sergej vchází Kateřině do ložnice pod záminkou, že nemůže usnout a chce si půjčit knihu. Kateřina však žádné knihy nemá, protože neumí číst. Sergej svádí Kateřinu, která mu nakonec podlehne.

Čtvrtý obraz

Sergej není jediný, kdo touží po Kateřině. Touží po ní i její despotický tchán Boris. Když v noci vyjde Boris ven, tak spatří, jak z ložnice Kateřiny vychází Sergej. Boris ho uvězní a rozhodne se ho ubít k smrti. To se mu však nepovede, protože ho Kateřina otráví jedem na krysy. Kateřina dala zavolat kněze, aby přišel k Borisově smrtelnému loži. Mezitím osvobodí Sergeje. Boris se marně snaží vysvětlit, že ho Kateřina otrávila a umírá.

Pátý obraz

Nečekaně se vrací Zinovij a spatří prchajícího Sergeje, který v roli milence není spokojen a chtěl by se stát pánem domu. Za nevěru Zinovij bije řemenem Kateřina její křik uslyší Sergej, který se vrací. V potyčce společně Sergej a Kateřina Zinovije uškrtnou. Mrtvolu schovávají do vinného sklepa.

Šestý obraz

Sergej se v klidu chystá na svatbu, ale Kateřina má výčitky svědomí. Mezitím opilec, pátrající po něčem k pití, se rozhodne vypáčit dveře od sklepa. Zde nenachází jen alkohol, který hledal, ale i mrtvolu Zinovije.

Sedmý obraz

Policisté si stěžují, že nejsou pozváni na svatbu. Když v tom přijde opilec, který jim řekne o nalezené mrtvole a policisté vyrážejí na svatbu.

Osmý obraz

Kateřina objeví vypáčené dveře od sklepa a chce se dát na útěk, avšak novomanželé jsou zatčeni.

Devátý obraz

Sergej s Kateřinou jsou deportováni na Sibiř. Kateřina podplatí stráž, aby se mohla sejít se Sergejem. Sergej jí ze všeho obviňuje a nešťastná Kateřina odchází. Sergej přestane stát o Kateřinu a začne svádět trestankyni Sonětu. Soněta chce jako svou cenu pár punčoch. Sergej se snaží oklamat Kateřinu a ta mu ony punčochy dá. Sergej předá punčochy Sonětě, která se nebohé Kateřině posmívá. Kateřina to neunesla a strhne Sonětu i sebe do studené vody a obě umírají.

Postavy

- Boris Timofějevič Izmailov (basbaryton)
- Zinovij Borisovič Izmailov (tenor)
- Kateřina Lvovna Izmailová (soprán)
- Sergej (tenor)
- Aksiňja (soprán)
- Potrhaný dělník/pijan (tenor)
- Soněta (alt)
- Policista (bas)
- Seržant (bas)
- Stráž/hlídka (bas)
- Policejní inspektor (bas)
- Učitel/nihilista (tenor)
- Starý odsouzený muž (bas)
- Odsouzená žena (soprán)
- První dělník (tenor)
- Druhý dělník (tenor)
- Třetí dělník (tenor)
- Kněz (bas)
- Duch Borise Timofějeviče (bas)

Závěr

Hudba Dmitrije Šostakoviče se může zdát nezkušenému posluchači příliš náročná, harmonická a těžká, ale jakmile posluchač pronikne do světa těchto skladeb, otevřou se mu dveře k intenzivnímu hudebnímu prožitku, ve kterém se dokonale střídají pocity smutku, vzteku, ale i okamžiky humoru a nadhledu. Šostakovičova hudba je velmi vrstevnatá a jsou v ní schovaná mnohá tajemství. Jeho tvorba nenechá člověka emocionálně chladného.

K docílení správné interpretace jeho děl je podle mého názoru zapotřebí, se seznámit s jeho životem a nelehkými životními situacemi, kterým musel skladatel čelit. V mojí práci jsem se právě snažil přiblížit Šostakovičův život v souvislostech a objasnit děj opery *Lady Macbeth Mcenského újezdu*, která nemůže nikoho nudit. Doufám, že z tohoto pohledu je má práce

užitečná.